

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXVI

TARTALOM

1. Értekezések

BALÁZS GERGŐ: A Smaragd nemzetség története 41

GYÖNGYÖSSY MÁRTON: Egy kora újkori katalán éremlelet középkori magyar aranyforintjai nyomában 54

2. Kisebb cikkek

SZEGEDI LÁSZLÓ: Volt-e magyar címerkirályi rangkorona? 69

TURUL

LXXXIX. évfolyam

2016. 2. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnf.gov.hu

Olvasószerkesztő: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SOMOGYI GYULA

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

BALÁZS GERGŐ A Smaragd nemzetség története

Bevezetés

Közel százhuszonöt éve annak, hogy Csánki Dezső meglepetésének adott hangot a Századok lapjain: a középkori állam szívében, egyházi és királyi birtokok gyűrűjében jóformán egyetlen terjedelmesebb világi birtoktest volt található, mégis, egykori urairól alig tudtak valamit.¹ Habár többen érintették történetük egy-egy szeletét – például Wertner Mór rövid áttekintést közölt róluk, Valter Ilona feltárta a monostorukat, C. Tóth Norbert feldolgozott egy hozzájuk kötött birtokpert, helytörténeti munkák rendszeresen említették őket –, olyan átfogó tanulmány még nem született, amely választ adna a Csánki kérdéseire erről az aránylag kevésbé ismert nemzetségről. A szakirodalomból nagyjából azt tudhatjuk meg róluk, hogy a Smaragdok francia eredetű arisztokrata nemzetsége a 13–14. században élte fénykorát: fokról fokra emelkedtek fel, de másodvonalbeli helyzetükből csak néha törtek ki. A név első ismert viselője 1166-ban *comes*ként tűnik fel, hasonló nevű leszármazottai között az 1200-as évek elején erdélyi vajdát, a század közepén kalocsai érseket is találunk. Az időközben számos ágra szakadó és több vármegyét érintő, várakkal, monostorral ellátott birtokot gyűjtő nemzetség egyik sarja a 14. század közepén nádorsággig emelkedett. Befolyásuknak és vagyonuknak hűtlenség vetett véget 1400 körül, ezeket már sosem tudták visszanyerni, és említéseik is elfogytak a század második felére.

A szakirodalom azonban gyakran tartalmaz kisebb tévedéseket a Smaragd nemzetség tagjainak azonosítása kapcsán, társadalmi helyzetüket és történetüket pedig csak töredékesen vizsgálja. A korábbi eredményeket ezért egybevettem okleveles forrásokkal, kiterjedt szakirodalmat feldolgozva vizsgáltam az egyes eltéréseket. Dolgozatom a nemzetséget egészen Magyarországra érkezésüktől hanyatlásukig követi nyomon, kitérve a családtagok életpályájára, birtokhálózatuk fejlődésére, helyi emlékezetükre.

¹ A tanulmány a 2015-ben megrendezett XXXII. OTDK Magyar késő középkor tagozatán ifjúsági különdíjjal jutalmazott munkám kiegészített változata. Segítségéért ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet Körmenyi Tamásnak (ELTE BTK). Köszönöm Horváth Richárdnak (MTA BTK TTI) és W. Kovács Andrásnak a TDK-pályamunkám kéziratához fűzött értékes kiegészítéseiket és tanácsaikat, valamint bátorító szavaiat is.

Nemzetség-e a nemzetség?

A Smaragd nemzetség történetének feltárásakor az első tisztázandó kérdés annak eldöntése, hogy kit tekintünk a nemzetségbe tartozónak, egyáltalán: volt-e ilyen nemzetség. Bonyolítja az ügyet, hogy a *de genere* formula velük kapcsolatos használatára egyetlen egy esetet ismerünk, középkori forrásainkban nem szerepelnek Smaragd nembeliékként személyek, kizárólag a szakirodalomban tűnnek fel ilyen formában. A középkorban sokkal erősebben jelent meg a nemzetség két főágához, a Gilétfiekhez és az Ajnárdfiakhoz tartozás (a két főág [II.] Smaragd két fiának leszármazottait jelenti). Maga a nemzetség a 19. század végén került kutatók érdeklődési körébe, azóta több tanulmány is érintette történetüket. Ezek közül kiemelnék néhányat az alábbiakban, egyik részük a feldolgozás szempontjából, másik részük a nemzetség fogalmát tekintve érdekesek számunkra.²

A 15. században eljelentéktelenedő, oklevelekből eltűnő nemzetségről 1893-ban esett először szó tudományos szempontból: Csánki Dezső az „Ajnárd-fiakról” írott cikkében meg is jegyzi, hogy, „eme franczia vérű magyar nemzetségről eddig jóformán semmit sem tudunk”, azonban ő sem tárgyalja kimerítően sorsukat, csak egy újonnan felbukkant oklevél ismertetése kapcsán érinti történetüket.³ Wertner Mór 1897-ben, a Turul hasábjain megjelent tanulmánya hasonló feladatra vállalkozott, mint jelen dolgozat: a családfát is tartalmazó írás, noha a Gilétfiek ágát nem mutatja be, az Ajnárdfiak történetét részletesen, ám korántsem teljesen írja le. Későbbi összefoglaló művében „Zsámboki” címszó alatt, a 14. században jelentős Gilétfiek főágának felmenőiként szól röviden a nemzetségről.⁴ Karácsonyi János is szerepelteti

² Kristó Gyula: Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről. In: *Uő: Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., 1983. (Nemzet és emlékezet) 28. – Megjegyzendő, hogy az Ajnárdfiaknál viszont előfordul a *generaciounum* Aynardi kifejezés (Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Bp., 1938. 112.).

³ Csánki Dezső: Ajnárd-fiak és Matucsinaiak. *Századok*, 27 (1893) 217–226. (idézet: 217.).

⁴ Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Temesvár, 1891. 415.; Wertner Mór: Smaragd vajda és utódai. *Turul*, 15 (1897) 190–192. – Félreértésekre adhat (és adott is a múltban) okot, hogy a család egyik ága Zsámboki előnévvel jelenik meg, azonban ez nem a Pest megyei Zsámbok

őket a 20. század elején megjelent nagy nemzetségtörténeti művében, vázlatos családfát, rövid birtok- és családtörténeti ismertetőt is közölve. A Várad Regestrumban birtokos szerkesztésben szereplő *Paulus de genere Smaragdi* névre alapozott véleménye szerint a kortársak nem használták a „Smaragd” nevet nemzetségnévként, csak az 1200-as évek elején élt Smaragd vajda leszármazottait jelölték így.⁵

A huszadik században a nemzetség Perbál határában feltelezett várát kutató Kiss Ákos vette elő újra tudományos közegben a nemzetség nevét, új adatokat viszont ez utóbbival kapcsolatban nem hozott fel.⁶ Két évtizeddel később Kristó Gyula a zsámbéki monostor építőiként Ajnárd-fiak családját jelöli meg, de helyenként a Smaragdokat is, vélhetően akkor, amikor a két ágra összefoglalóan utal.⁷ Fügedi Erik is hasonló álláspontot fogalmaz meg.⁸ A 20. század végétől kezdve megjelent munkák közül Dercsényi Dezsőnek és Valter Ilonának a zsámbéki nemzetségi monostornál végzett ásatásokról írt, régészeti és családtörténeti adatokat is tartalmazó beszámolója,⁹ valamint az Engel Pál által készített, eddigi legteljesebb nemzetségi családfa volt nagy segítségemre.¹⁰

A szakirodalom áttekintése alapján úgy vélem, elfogadható a „Smaragd nemzetség” kitétel használata, annak ellenére, hogy a középkorban nem feltétlenül fogalmazódott meg ez a forma. A későbbi családok minden bizonnyal egy töről sarjadtak, és egyes ágak számon tartották a közös származást. Tekintsük bármely szerző által meghatározott szempontokat, a család bírja a nemzetségek legfőbb ismérveit.¹¹ A továbbiakban Smaragd nemzetség alatt ennek megfelelően az első beazonosított ős, (I.) Smaragd leszármazottjait értem.

Honnan jöttek?

„A Zsámbokiak pedig champagne-i grófoktól, Franciaországból származnak” írja Kézai Simon a *Gesta Hungarorum* advena-katalógusában.¹² A Zsámbokiak, akik a korábban

említett módon a Smaragdok egyik ága, minden bizonnyal francia eredetűek, ebben minden forrás egyetért. A középkori magyar krónikák Champagne grófságát valószínűsítik, de a Champagne grófjaitól való származtatásnak nincsen alapja. Egyes helyeken provençe-i vagy dél-franciaországi származás is felmerül, viszont erre utaló bizonyíték sincsen.¹³

Az írott emlékek szerint a 12. században jöhetett be a Magyar Királyság területére a nemzetség első tagja, a hagyományban Aynard néven nevezett lovag.¹⁴ Mivel a család igen jelentős birtokokat és befolyásos tisztségeket szerzett rendkívül rövid idő alatt, nem tűnik hihetetlennek az az elmélet, hogy a nemzetség őse egy külföldi királyné kíséretében élvezhetett fontos pozíciót, ami jelentős adományokkal járhatott.¹⁵ Ez a származtatás kedvelt krónikáshagyományunk körében, sőt láthattuk, hogy a néphagyomány Ajnárd lovagot teszi meg a nemzetség ősenek. Mindazonáltal az Árpád-korban mindössze négy királynéi lovagot ismerünk név szerint, és négyük között csak kettő akad, akiről gyanítható idegen származása, mivel róluk birtokaik eladása kapcsán (ami hazaköltözésük miatt történt) hallunk.¹⁶ Ebből megállapíthatunk annyit, hogy egyes lovagok valóban részesültek birtokadó-mányban szolgálataik fejében, bár kétségkívül nem rendelkezünk további következtetések levonására elegendő adattal.

A 12. század végéig több szóba jöhető (tehát francia vagy francia nyelvű kísérettel rendelkező) hercegnőt vettek el magyar uralkodók: Könyves Kálmán 1097-ben egy valószínűleg Felicia nevű szicíliai normann grófleányt, II. István egy capuai hercegnőt az 1120-as évek elején (akinek a neve nem maradt fenn), III. Béla pedig Capet Margit francia hercegnőt 1186-ban. A családdal vagy Zsámbékkal foglalkozó irodalomban legtöbbször tényként fogadják el, hogy ez utóbbi kíséretéhez tartozhatott Ajnárd (akit sokszor „lovagi” ranggal szerepeltetnek). A monda szerint megkapta a zsámbéki uradalmat és ott várat emeltetett, de az adományozásról, sőt egyáltalán Ajnárd létezéséről sem maradt fenn írott forrás. Ezzel szemben már Wertner Mór kiemeli, hogy 1166-ból ismerünk először Smaragd nevű ispánt.¹⁷ Ráadásul 1100 kör-

községre, hanem a szintén Pest megyei Zsámbékra utal, ez a későbbiekben említett határjárásai oklevelek alapján egyértelmű. Azt pedig csak a történelem fíntorának tekinthetjük, hogy Zsámbokkal szomszédos egy, a Smaragdok fő birtokait magába foglaló vármegyével hasonló nevű falu, Valkó is.

⁵ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bp. 1900. [Reprint: 2004., ezt használtam] 947.

⁶ Kiss Ákos: Aynard várának egykori helye. *Archaeologiai Értesítő*, 88 (1961) 122–125.

⁷ Kristó Gy.: *Néhány megjegyzés i. m.* 32.

⁸ Fügedi Erik: *Sepelient corpus eius in proprio monasterio* – a nemzetségi monostor. *Századok*, 125 (199.) 35–67. 38.

⁹ Dercsényi Dezső–Valter Ilona–Bozóki Lajos: *Zsámbék – templomrom*. (Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 184.) Bp., 2007.

¹⁰ Engel Pál: Középkori magyar genealógia: In: *Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, honismeret, heraldika*. [DVD-ROM] Bp., 2003.

¹¹ A leginkább elfogadott jellemzők: közös, nagynevű őstől való származtatás (és neve használata megkülönböztető névként, közös nemzetségnévként); öröklött családi birtok nemzetségi jogon bírása; jellegzetes személynevek ismétlődése (Kubinyi András: Gondolatok „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig” új kiadása alkalmából. In: *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek i. m.* 1406–1419).

¹² „Illi vero de Sambuk de comitibus Campaniae ex Francia oriuntur”. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. (Ed. Emericus Szentpétery.) Budapestini, 1937–1938.

I–II. [reprint 1999] I. 190. (a továbbiakban: SRH); magyar fordítása: Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. (Ford. Bollók János.) Bp., 1999. (Millenniumi magyar történelem – Források) 121.), ill. ugyanezekkel a szavakkal a 14. századi krónikakompozícióban a Bécsi Képes Krónika kézirati családjában: SRH I. 299.

¹³ Kiss Á.: Aynard várának helye i. m. 124.; Wertner M.: A magyar nemzetségek i. m. 415. – A francia származást a nyugat-európai nevek használata (pl. Ajnárd, Smaragd, Gilét) is jelezheti (Mályusz Elemér: *Az V. István-kori gesta*. Bp., 1971. [Értekezések a történeti tudományok köréből – Új sorozat 58.] 70.)

¹⁴ Számos írott (gyakran torzult) formája közül az Aynard és a magyaros Ajnárd a legelterjedtebb

¹⁵ Ezen regényes elmélet mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a Smaragdok felemelkedésével nagyjából párhuzamosan megjelenő új királyi birtokpolitikát, a II. András-féle *novae institutiones*. Lehetséges, hogy a Smaragdok az új berendezkedés első hasznélvezői közé tartoztak, mivel a család az első jelentős tisztségét éppen II. András koronázásának évében nyerte.

¹⁶ Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp. 2005. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 36.) 113.

¹⁷ Georgius Fejér: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Buda 1829–1844. (a továbbiakban: Fejér CD) II. 174–175. – Wertner M.: Smaragd vajda i. m. 191.

nyékén vélhetően francia eredetű személyek, 3-4 családból álló közösség telepedett le Zsámbékon, mint az régészeti és genetikai vizsgálatok is alátámasztják.¹⁸ Ez az időpont jobban megfellelhető Felicia Magyarországra érkezésének, tehát feltehetőleg az ő, és nem Margit kíséretéhez tartozott a nemzetség őse. Érdekes, hogy az első Smaragd csak 1166-ban jelenik meg a méltóságok között: lehetséges, hogy a nemzetség tagjai ezek szerint hosszú ideig nem nyertek országos méltóságot, ám az is elképzelhető, hogy egyszerűen elvesztek az őket említő dokumentumok. Az említések hiánya nem szokatlan, hiszen a többi királynéi lovagról is csak elenyésző forrásból tudunk, nem szerepelnek sűrűn oklevelekben, másrészt viszonylag szűk forrásbázisra támaszkodhatunk a korszak vizsgálatakor.¹⁹

Valter Ilona egy helyen lehetőségként felveti, hogy Aynard lovag az első keresztes hadjáratral érkezhetett Magyarországra.²⁰ A letelepedés, különösképpen a birtokadománnyal kísért letelepedés valószínűségét véleményem szerint mérsekli a király és a keresztes hadjáratra vonulóknak gyakran feszültségekkel tűzdelt, a szívélyes és az ellenséges között változó viszonya, azonban ez a lehetőség sem zárható ki egyértelműen.

Családtagok és méltóságaik²¹

A nemzetség története aránylag jól nyomon követhető archontológiai adatok mentén, hiszen számos tisztséget töltöttek be. Magánszemélyként is sokszor tűnnek fel, legtöbbször valamilyen földügylet kapcsán. A Smaragd nemzetség első, Magyarországra érkezett tagja a már említett hagyomány szerint Aynard lovag, aki egy leendő királyné kíséretében kapott helyet.²² A feljegyzések viszont másról tanúskodnak, a nemzetség első, okleveles forrásban megjelenő tagja, aki 1166-ban és 1169-ben szerepel ispánként (*comes*), a Smaragd nevet viselte.²³ Az ő leszármazottai, minden valószínűség szerint fiai (II.) Smaragd és Egyed, akik családi egyházuk,

a zsámbéki premontrei prépostság alapítói.²⁴ (II.) Smaragd országos jelentőségű méltóságokat tölt be 1205 és 1222 között: első említésénél *curialis comes* (a király udvar bíróját) és szolnoki ispán, a továbbiakban erdélyi vajda (1206) és bihari ispán (1208-1209). 1208-ban mint Szeghalom és Csökmő birtokosa jelenik meg, ez az első alkalom, hogy a nemzetség birtokairól esik szó. 1214 és 1222 között pozsonyi, 1222-ben bácsi ispán.²⁵ 1217/1218-ban elkíséri II. Andrást a szentföldi keresztes hadjáratára, egyike annak a 16 kísérőnek, akinek részvétele bizonyított.²⁶ Egyedről kevés említést ismerünk: 1215-ben a Várad Regestrumban, később pedig a zsámbéki prépostság birtokait megerősítő 1258-as oklevélben esik szó róla, mindkétszer ispánként, de ennél többet nem tudunk meg felőle.²⁷

A család többi tagjához képest pontos rokonsági viszonya nem egyértelmű, de feltétlenül megemlíendő az 1222-ben a Várad Regestrumban tanúként szereplő bizonyos Smaragd nembéli Pál *comes*, ő az egyetlen a nemzetség története során, akit a *de genere Smaragdi* formulával neveznek meg. Ez alapján könnyen elképzelhető, hogy rokonságban állt az ebben időszakban szeghalmi birtokukon egyszer megemlített Egyeddel és (II.) Smaragddal. A *de genere* megjelölés a korszakbeli használata szerint Pál (és így a Smaragdok) a jelentősebb, független birtokosok közé tartoztak, akik egy eljárás során sem csak lakhelyük vagy apjuk neve után jegyeztették fel magukat, ellenben büszkén hivatkoztak egy előkelő ősrükre.²⁸

(II.) Smaragd ivadékaik közül (III.) Smaragd egyházi pályára lép, hantai (1244) és pozsonyi (1244, 1253) – majd miután a pápa engedélyezi számára 1253-ban, hogy újabb egyházi méltóságokért folyamodjon, ha lemond az egyikről – fehérvári (1248, 1255-56) prépost lesz, Feltehetően kánonjogi doktorátust is szerzett. 1254-ben Rómában járt, hogy Béla herceg nevében házassági szerződést kössön. 1254 és 1258 között alkancellár, az ő hivatali ideje alatt véglegesen az a formai változás, hogy nem a kancellár, hanem helyettesének, az ügyek tényleges intézőjének a neve jelenik meg az okleveleken.²⁹ 1257-ben kalocsai érsekké választják (1259-ben

¹⁸ Valter Ilona: Újabb régészeti kutatások a zsámbéki premontrei prépostsági romban 1986–1991. *Műemlékvédelmi Szemle*, 1–2. (1991: 2. sz.) 24–28.

¹⁹ Dercsényi D.–Valter I.–Bozóki L.: Zsámbék i. m. 2–4.; Zsoldos A.: Az Árpádok és asszonyaik i. m. 113.

²⁰ Valter I.: Újabb régészeti kutatások i. m. 25.

²¹ A családja alapjául az Engel Pál által készített, általam lényegében változatlanul hagyott családfát vettem. (Engel P.: *Genealógia* i. m. Smaragdus nem). A sorszámozás az egész nemzetséghez, a kutatáshoz használt családfához tartozik, ld. a függelékben

²² A hagyomány igazolására nincs korabeli forrás, ennek ellenére közkeletű az elmélet. A család egyik ága, a „kükei Ajnárdfi”, egy későbbi személy nevét viszi tovább, az elvettve megtalálható Ajnárd nemzetség megjelölés a családfán I. Ajnárdként szerepeltett egyén leszármazottaira vonatkozik. Az Ainard, Einard szórványos nyugat-európai névnek számított, Magyarországon még ritkább, azonban nem állítható, hogy kizárólag a rokonságban fordul elő (*Fehértói Katalin*: Árpád-kori személynévtár 1000–1301. Bp., 2004. 272.).

²³ 1166: Hazai okmánytár. (Szerk. Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Véghely Dezső.) I–VIII. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HO) VII. 1., 1169: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván.) I–II/4. Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: RA) I. 113. – Az utóbbi oklevél hamis: 1167-re van keltezve, Szentpétery 1169-re teszi.

²⁴ Wertner M.: Smaragd vajda i. m. 191., Györffy György: Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 5 (1956) 280.

²⁵ Wertner M.: Smaragd vajda i. m. 191., Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp. 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) 352. – A Várad Regestrumban többször tudósít váradi bíráskodásáról: Regestrum Varadiense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum. (Szerk. Karácsonyi János–Borovszky Samu.) Bp., 1903. (a továbbiakban: VR) 164., 165., 173., 208., 210., 240.

²⁶ Veszprémy László: II. András magyar király keresztes hadjárata 1217–1218. In: Magyarország és a keresztes háborúk – Lovagrendek és emlékeik. (Szerk. Laszlovsky József–Majorossy Judit–Zsengellér József.) Máriabesnyő–Gödöllő 2006. 99–111. 109.

²⁷ VR 202. – Nem lehet biztosan megfeleltetni ismert személynek, noha Buzás Gergely felveti a Zsoldosnál 1193-ban zalai ispánként, 1198-ban királynéi udvarbíróként megjelenő Egyeddel való azonosítás lehetőségét. (Buzás Gergely: Pest megye középkori művészeti emlékei. In: Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig. [Szerk. Zsoldos Attila.] Bp., 2001. 228., Zsoldos A.: Archontológia i. m. 299.).

²⁸ VR 282., G. Bolla, 1957. 92–93.

²⁹ Wertner M.: Smaragd vajda i. m. 191.; Udvardy József: A kalocsai érsek életrajza 1000–1526. Köln, 1991. (Dissertationes Hungaricae ex historia

erősíti meg a pápa), e minőségében békítőként lép az IV. Béla király és István herceg közti viszályokban. A herceg híveként 1262-től 1264-ig István ifjabb király kancellárja. Halálát rejtélyes körülmények között lelte 1265 júliusában: az 1270 körül keletkezett Osztrák Ritmusos Krónika tudósítása szerint szolgálai kezétől esett el. Az indokot és a gyilkosok kilétét valószínűleg már sohasem tudjuk meg.³⁰

Testvérei közül (I.) Ajnárd 1244-től 1246-ig Valkó vármegye ispánja, majd 1257-58-ban királynéi lovászmester és szolgagyőri ispán. A valkói ispánság – kevésbé jelentős megyeként – sejteti, hogy ott birtokolhatott Ajnárd. Ez megerősítést nyer 1275-ben, amikor utódai osztályt tesznek a Valkóban fekvő birtokaik között, melynek központjai Racsa, Atya, Görögmező és Kúke.³¹ Fivére, (I.) Gilét 1258-ban tárnokispán és királynéi pohárnokispán, királynéi küldöttként eljár egy Pozsega megyei birtokügyben.³² 1266-ban pozsegai földje szerepel egy adományozás során.³³ Ők ketten a nemzetség két fő ágának alapítói (Ajnárdfiak és Gilétfiak). Lehetséges, hogy a három testvér idején emelték Ajnárd várát Perbál és Tynyne határában, de az is lehet, hogy egy nemzedékkel korábban kell keresnünk a várépítőket.

(I.) Ajnárd leszármazottai

(I.) Ajnárddnak három fia született: (I.) János, (I.) Miklós és (IV.) Smaragd. Míg János tudomásunk szerint utódok nélkül hunyt el, testvéreitől négy, különböző előnevet viselő, még több mint száz évig adatolható család származik.

Az ifjú (I.) János Száva és Báza folyó közti népeit 1276-ban felmentik a zsolozsma (*zulusma*) és a nyestadó (*marturinum*) fizetése alól, mivel atyja, (I.) Ajnárd kitűnő szolgálatokat tett

V. István és IV. László királynak.³⁴ 1291-ben bácsi ispán, ez év nyarán részt vesz az osztrákok elleni hadjáratban, sőt ki is tünteti magát, ezért III. András király megerősíti a régebben adott privilégiumokat.³⁵ 1297-ben János mesterként hivatkoznak rá, ekkor Bánca nembéli Péter fia Tamás magister és fia, Pál öröklött birtokát, Szatot két faluhellyel engedik át neki mint rokonuknak.³⁶ 1310-ben István szerb királlyal szövetséget kötött, és fegyvert fogott Ugrin, a király hű embere ellen, majd társaival a szerémi és Valkó megyei vidéket pusztította, míg Dorozsma nembéli Pál fogságába nem esett.³⁷

(IV.) Smaragd leszármazottai a Görögmezei Vér vagy Veér nevet használták, mindkét fia, (II.) László és (II.) János utódai is viselték. (II.) László (I.) István fiáról tudunk, Jánosnak egy fia ([IV.] László), majd attól két unokája született ([IX.] János és a hűtlenné vált [VII.] Miklós).³⁸ (IV.) Smaragdot 1280-ban egy hamis oklevélben bánként (Smaragdo bano) említik, amikor Szentmiklósi Pál és fia Péter, a Valkó megyei tótfalusi telküket és Városliget erdő felét 20 márkáért neki adják.³⁹ VII. Miklóst 1367-ben magisternek címzik, ekkor őt és társait eltöltik Hosszúházi János mester Pege és Pethend birtokainak használatától.⁴⁰ 1370-ben rokonaival felosztja Szeghalom környéki birtokait.⁴¹

(I.) Miklós három fia közül Beke és (II.) Ajnárd nevű fiainak sarjait a Kúkei vagy Kúkei Ajnárdfi megnevezéssel illeték, a fentebb említett Valkó megyei falu után. Harmadik fia, (I.) László nyitrai ispán utódaira Atyai Szár-ként hivatkoznak.⁴² Egy oklevél 1328-ban Sambuk-i Lászlót mint szolgabírárt nevezi meg,⁴³ viszont (I.) Szár László 1326-tól nyitrai ispán, ezen méltóság mellett aligha tölthetett be szolgabírói hivatalt Pest vármegyében. A családfáról (II.) Zsámbéki László ([I.] Gilét leszármazottja), a majdani veszprémi püspök jöhetne még szóba, de ő is kizárható, mert 1328-ban még csak hatéves.⁴⁴ Noha Görögmezei Vér (II.) László, akit 1332-ben *magisternek* címeztek, életkorban megfelelt volna, Zsoldos Attila álláspontja sokkal meggyőzőbb: Sambuk-i László a szerény

Ecclesiae XI. 149.; *Katona István*: A kalocsai érseki egyház története. I–II. Ford. Takács József, jegyz. Thoroczkay Gábor–Tóth Gergely. Kalocsa 2001–2003. I. 172. (606. jegyz. – Thoroczkay Gábor munkája); *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 111. – Az ún. Osztrák Ritmusos Krónika (Chronicon Rhythmicum Austriacum) kalocsai ügyekben rendkívül jól tájékozott szerzője különösen hosszan siratja főpapot, kánonjogi jártasságát is ő említi (Monumenta Germaniae historica. Scriptores [a továbbiakban: MGH. SS] XXV. Hanoverae 1880. 365.)

³⁰ Osztrák Ritmusos Krónika: „Facinus, in Iulio Smaragdus necatur / Archipresul dire inclitus trucidatur. (...) Cleri flos et inclitus doctor decretorum / Impiorum manibus cecidit servorum”. MGH SS. XXV. 365.

A gyilkosság évét Zsoldos Attila 1265-re teszi, mivel a 1266-ból ismert egy oklevél, melyben a kalocsai érseki szék már üresedésben lévőként szerepel (Fejér CD IV./3. 382.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 85. – vö. Wilhelm Wattenbach: In: MGH SS. XXV. 365.).

³¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Diplomati-kai Levéltár (a továbbiakban: DL) 74457. – Az oklevelet Csánki 1272-re datálja, jelenlegi ismereteink szerint 1275-re keltezett hamisítvány (Csánki D.: Ajnárd-fiak i. m. 218.; C. Tóth Norbert: Egy hatalmaskodás lezárása az Árpád-korban. *Levéltári Szemle*, 50 [2000: 4. sz.] 34.).

³² *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 304. – Wertner Mór (Smaragd vajda i. m. 192.) a királyné börtényvadászainak főnökeként említi, összetévesztve a *buchariorum* (pohárnok) kifejezést a *bubalinorum* (bölényeknek) megjelöléssel (Árpád-kori új okmánytár. [Közzé teszi: Wenzel Gusztáv] Pest, Bp., 1860–1874. [a továbbiakban: ÁÜO] XI. 445.; I. *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 242.,).

³³ Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I–II. Bp., 1919. (a továbbiakban: Csáky) I. 8.

³⁴ ÁÜO XII. 173–174.

³⁵ ÁÜO XII. 509–510.

³⁶ ÁÜO XII. 603–604.

³⁷ Anjoukori okmánytár. (Szerk. Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula.) I–VII. Bp., 1878–1920. (a továbbiakban: AOKm) I. 197. – Minderre összefoglalólag I. Wertner M.: Smaragd vajda i. m. 192.

³⁸ Engel P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 1. tábla: Ajnárdfi (Kúkei, Atyai, Görögmezei)

³⁹ DL 86853. – kritikájára I. C. Tóth N.: Hatalmaskodás i. m. 36–37.; megjegyzendő, hogy az oklevélben ekkor mint „Szár-nak mondott Ajnárd” (*Eynardi dicti Zaar*) szerepel.

⁴⁰ DL 41727.

⁴¹ Csáky I. 129.

⁴² Engel P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 1. tábla: Ajnárdfi (Kúkei, Atyai, Görögmezei) – A „Szár” megnevezés világos színűt vagy kopaszt jelent (*Kázmér Miklós*: Régi magyar családnevek szótára, XIV–XVII. század. Bp., 1993. 971.). Ebben az esetben alkalmasint kopaszt, ugyanis egy oklevélben *Ladizlao dictus Zaar* helyett *dicto calvo* megjelölés fordul elő. (AOKm II. 301.). (I.) László 1326–1333 között nyitrai ispán volt, és 1329–1333 között feltűnik mellette (II.) Ajnárd, aki tapolcsányi várnagy is egyben (Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Bp., 1996. I–II. [História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.] I. 159.).

⁴³ AOKm II. 357.

⁴⁴ Pór Antal: I. László veszprémi püspök származása. *Turul*, 20 (1901) 139–141. 140.

jómódban élő zsámboki Zsámboki család tagja, akik a megyei közélet szereplőiként töltötték be kisebb tisztségeket.⁴⁵

Egyetlen lánya, Aglent a Rátót nemzetségből származó „Porc” Istvánhoz (királynéi tárnok- és lovászmester) ment feleségül, fiai közül nádor (Domonkos), bán és lovászmester is lesz, tőlük származnak a Pásztóiak, Tariak, Putnokiak, Kazai Kakasok és Kazai Gyulafiak. 1327-ben már özvegy, ebben az évben kinyilvánítja a budai káptalan előtt, hogy fiverei, László és Ajnárd, illetve Beke fivére fia, Domonkos kiadták leánynegyedét, 50 márka ezüstöt.⁴⁶

Miklós unokája, Kükei Domonkos fia Tamás és V. Smaragd (Sumrakos, Somrák). Utóbbi 1398-ban bekövetkező halála után birtokait, melyeket korábban Atyai Vér Miklós fia Jánostól vett el, Zsigmond király Maróti János macsói bánnak adja.⁴⁷

(I.) Gilét leszármazottai

(I.) Gilét utódai jelentősebb szerepet vittek az ország életében. Három fiát ismerjük: (II.) Gilétet, (II.) Miklóst és Imrét. (II.) Miklós 1319–1324 között somogyi ispán,⁴⁸ felesége Aba nembéli Neksei Klára, Demeter királyi tárnokmester leánya. Két leánygyermekük közül (II.) Erzsébet nyúlszigeti apáca, a másik, ismeretlen nevű leány pedig Ostfi Domonkos macsói bán felesége lesz.⁴⁹

Miklós (korabeli nevén Zsámboki, az újkorban leginkább Gilétfi néven ismeretes) nagyívű életpályát fut be: 1336-ban bajmóci és privigyei várnagy, majd 1339-től 1342-ig turóci ispán, 1342-től egészen 1356-ban bekövetkező haláláig nádor, emellett bihari és trencsényi ispán.⁵⁰ Küküllői János krónikája

szerint Erzsébet királyné 1343-ban a pápához küldte követként András herceg nápolyi királlyá koronázása érdekében.⁵¹ (IV.) János fia 1348-ban Lackfi István kísérelőjeként ment Itáliába, Aversa alatt életveszélyesen megsebesült egy nyíltól, nehezen gyógyult fel.⁵² Miklós elkísérte királyát két fiával, (IV.) Jánossal és (II.) Domonkossal, és öccsével, (III.) Jánossal együtt a második itáliai hadjáratra 1350-ben.⁵³ Négy fiúgyermek magas tisztségeket töltött be: (IV.) János pályája csúcán, 1360–1376 között tárnokmester,⁵⁴ (III.) László veszprémi püspök, András 1356–1365 között nógrádi,⁵⁵ (II.) Domonkos 1360-tól vélhetően 1371-ig honti ispán.⁵⁶ Leánya, Klára pedig Rahlolcai Kont Miklósnak, Nagy Lajos következő nádorának (1356–67) lett a felesége, tőlük származik az Újlaki család.⁵⁷

(III.) Lászlót Miklós nádor már korán papnak szánta, ezért Avignonba, az ott székelő római kúriára küldte tanulni. 1343-ban VI. Kelemen pápa, Lajos király kérésének eleget téve engedélyezi, hogy 21 éves kora ellenére bármely egyházi javadalmat elfogadhasson, noha még nincs meg ehhez a teljes életkora. A magyar egyházi és világi diplomácia a továbbiakban is egyengette László útját, a pápához érkezett levelek és követek rendszeresen szóltak az érdekében. Így lett pécsi javadalmas kanonok, majd császári prépost, királyi kápolnaispán és titkos kancellár (1351–58), végül némi bonyodalom után (jóllehet a pápa fenntartotta magának a jelölési jogot, a káptalan megválasztotta Lászlót) 1358-ban foglalhatta el a veszprémi püspöki (és ezzel együtt a királynéi kancellári) széket, melyet 1371-ig bírt.⁵⁸

Jelenlegi ismereteink szerint (IV.) Jánostól ered a nemzetség legtovább követhető ága: János fiának utódai egészen 1467-ig szerepelnek oklevelekben. Anna leánya Telegdi Miklós, Klára pedig Csetneki Mihály felesége lesz. Unokája, János fia Simon 1419-ben megkapja Maróti János zsámbéki kúriáját és 100 hold szántót. Második feleségétől három gyermeke születik, köztük Zsámboki Pál, a nemzetség legkésőbbi említett tagja.⁵⁹

(II.) Gilét utódait, így Gilétfi Miklós nádort is Zsámbokinak nevezik. (I.) Gilét Imre nevű fia pedig a pozsegai Gilétfi család első tagja. Pozsegában vizsgálódáskor óvatosan kell eljárni, Csánki több két Gilétfi családot említ abban a megyében. (II.) Gilét két fia (III.) János és (III.) Miklós. Adatolható, hogy 1290-ben egy Gilét a Pozsega megyei Zauarsya birtokát Hippolit nevű tisztjére ruházza, illetve Gilét fia Gilét 1296-ban megyei nemesember, majd 1299-ben ottani földbirtokos. Imre ismeretlen nevű leánya Szencsei Tibold fia Lőkös

⁴⁵ Zsoldos Attila: Pest megye az Árpád-korban. In: Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig. (Szerk. Zsoldos Attila.) Bp., 2001. 62., 63., 68. – Wertner azzal az (I.) Lászlóval azonosítja ezt az illetőt, akit az oklevelek Szár (Zaar) Lászlónak is mondanak (Smaragd vajda i. m. 191.), Kiss pedig alacsonyabb állását a nemzetség hanyatlásának bizonyítékaként fogja fel (Aynard várának helye i. m. 125.), azonban mint fentebb láthattuk, az említett szolgabíró bizonyosan nem a Smaragd nemzetség tagja.

⁴⁶ AOKm II. 301. – Wertner M.: Smaragd vajda i. m. 191., Engel P.: Genealógia i. m. Rátót nem, I. tábla: elágazás

⁴⁷ Zsigmondkori oklevéltár. (Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor–Lakatos Bálint.) I–XII. Bp., 1951–2013. (a továbbiakban: ZsO) I. 5192. sz.

⁴⁸ Engel P.: Archontológia i. m. I. 175. – Apja 1327-ben két Pozsega megyei helységet adományozott neki: Szentmártont és Beresztócot (Bereztolch) (Anjou-kori oklevéltár. [Főszerk. Kristó Gyula–Almási Tibor, szerk. Almási Tibor–Blazovich László–Géczi Lajos–B. Halász Éva–Kőfalvi Tamás–Kristó Gyula–Makk Ferenc–Piti Ferenc–Rábai Krisztina–Sebők Ferenc–Teiszler Éva–Tóth Ildikó.] I–XV., XVII., XIX–XXXII., XXXIV., XXXVIII., XL. Szeged–Bp., 1990–2015. [a továbbiakban: AOKl] XI. 280. sz., DL 834., vö. még AOKm III. 189.)

⁴⁹ DL 4733.; AOKm VII. 33. – Engel P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki).

⁵⁰ Engel P.: Archontológia i. m. II. 265. – 1342–1356 között számos kisebb megye (Hont, Nyitra, Nógrád, Fejér és Tolna) ispánságát is viseli hosszabb-rövidebb ideig. Érdekeség személye kapcsán, hogy Miklós pecsétje és ezen a címere is fennmaradt (*Bárczay Oszkár*: A heraldika kézikönyve. Bp., 1897. 247.). 1329-ben szerepel Gyletus fia Miklós bírótársaként, Engel archontológiai munkájában ezt tekinti a későbbi nádorra vonatkozó első említésnek, genealógiai összesítésében viszont már nem szerepelteti. Véleményem szerint sem dönthető el egyértelműen, hogy rá, vagy a korábbi

somogyi ispán (II.) Miklósról utalnak ekkor (Engel P.: Archontológia i. m. I. 473. – vö. DL 91245.; AOKl XIV. 67. sz.).

⁵¹ Küküllői János–Névtelen Minorita: Küküllői János és a Névtelen Minorita krónikája. (Ford. Geréb László.) Bp., 1960. 40.

⁵² Uo. 99.

⁵³ Uo. 53.

⁵⁴ Engel P.: Archontológia i. m. II. 265. – Teljes karrierképe Engel kutatásai alapján: székelyispán (1356–1360), tárnokmester (1360–1376), veszprémi és zalai (1360–71; 1360–1363, 1363–1369), majd nógrádi ispán (1372–1376).

⁵⁵ Uo. I. 157.

⁵⁶ Uo. I. 136.

⁵⁷ Engel P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki).

⁵⁸ Engel P.: Archontológia i. m. II. 265., *Pór A.*: I. László i. m. 139.

⁵⁹ Engel P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki).

felesége lesz. Leszármazottai egészen 1421-ig szerepelnek oklevelekben, akkor Lukács fia István, Pekrech várnagya tiltakozik az ellen, hogy Gilét unokái bevezetessék magukat Csáktornya birtokába.⁶⁰

Egyes vélemények szerint Kanizsai (I.) János felesége, a későbbi esztergomi érsek Kanizsai (II.) János anyja Pozsegai Gilétfi Miklós leánya volt.⁶¹ A bizonyítékként hivatkozott oklevélben azonban csak 1346-os eljegyzésükről szerzünk tudomást, 1348-ból oklevelek viszont arról tudósítanak, hogy Kanizsai visszaszolgáltatta az eljegyzés alkalmával átvett Gyelekewcz birtokot, ami azt valószínűsíti, hogy a házasság meghiúsult.⁶²

Kérdéses azonosítású személyek

A Smaragd név ritkán fordul elő a középkori Magyarországon, az említések szinte kivétel nélkül a nemzetséghez tartoznak, ezért egy Smaragd, Ajnárd vagy Gilét név felbukkanása mindig felveti a gyanút, rokonságban áll-e az adott személy a nemzetséggel. Az alábbiakban bemutatott illetők kapcsolata a tárgyalta családdal megkérdőjelezhető, azonban a névazonosság okán, már csak a korábbi és az esetleges későbbi félreértések tisztázása végett fontosnak tartom ismertetni a rájuk vonatkozó adatokat.

1263 és 1272 között egy Smaragd nevű olvasókanonokot tud tagjai között a bácsi káptalan.⁶³ Feltehető, hogy (III.) Smaragd, aki akkoriban bács-kalocsai érsek volt, hozzásegíthetett ehhez az álláshoz egy rokont az egyik főpapi székhelyén, de erre vonatkozó bizonyítékkal nem rendelkezünk. A nemzetség újabb hasonló nevű tagját, (IV.) Smaragdot az okleveles anyag nem sokkal később (1275-ben) említi először, mivel azonban neki a leszármazottai is ismertek, aligha lehetett papi személy, így aligha azonosítható a bácsi olvasókanonokkal.

A Felvidék nyugati részén nagyjából egy évszázadon át rendszeresen felbukkan a Smaragd név, helyenként még összefüggés is teremthető az egyes személyek között, de a nemzetséggel való kapcsolat semmilyen módon nem igazolható a névazonosságon felül. Először a 13. század elején, egy, III. Honorius pápa által (II.) Andrásnak intézett levélben jelenik meg bizonyos Smaragd mester neve. Az egyházfő kérrrel fordult az uralkodóhoz: adassa vissza a pannonhalmi monostornak boldog emlékü Smaragd palotáját és mellette emelt kápolnáját, valamint birtokát minden tartozékával, melyeket az még élete során, II. András beleegyezésével juttatta az apátságnak, azonban Fábián vitéz (*miles*) mindezt elfoglalta, a kápolnába kihelyezett szerzetes papot elűzte. A Vág két

partján elterülő földről volt szó, melyeket Galántától északra keletre kaptak a szerzetesek, igen kiváló gyümölcsös kerttel, mely külön hangsúlyt kapott az elhúzódo pereskedésben. Az ügy egészen 1234/1235 környékéig nyúlik, ekkor születik meg a végső döntés: mivel Fábián valószínű bizonyuló érvei szerint a semptei várjobbággyokkal egyharmad részben közös volt Smaragd eredetileg 12 ekényi földje, elrendelték a birtok elkülönítését, az apátság megkapta a palotát, a kápolnát, a kertet és hozzá 8 ekényi földet, a várjobbággyok részére pedig a Semptéhez közelebb eső részen leválasztottak 4 ekényit az egykori pápai főesperes és veszprémi kanonok földjéből.⁶⁴

1272-ben egy feltehetően 1364-ben hamisított oklevélben tűnik fel kaszai János fia Smaragd ispán, aki László alorsszágbíró ítéletlevele értelmében megosztott Damján szalkai (ma Vágszikk) apáttal vitatott földeken.⁶⁵

Ezt követően 1286-ban tűnik fel Ádám fia Smaragd a stefanita keresztesek esztergomi rendházában, amikor egy súlyos ügyben egyezik meg az esztergomi keresztes konvent előtt Kálnai Mihály fia Mihály ispánnal és Tamás mesterrel. A Kálnaiak rárontottak Smaragdra, Simon *frater*ére, valamint rokonaira. A kibontakozott küzdelemben levágták Smaragd kezét, meggyilkolták Zomba és Bodocha nevű servienseit, megsebesítették Simont, ráadásul elvitték lovait, és egyéb jogtalanságokat is elkövettek, a gyilkosság és a kézlevágás nélkül 100 marka értékben okoztak kárt. A megegyezés szerint a kártételek fejében Mihály és Tamás a Bars vármegyei Endréd, Pél és Kálna közt elterülő Haró (*Horon, Horou*) birtokot Smaragdnak adományozzák. Róla további okleveles adatokkal rendelkezünk: 1322-ben az esztergomi Szent István király egyház konventje előtt Trencsén megyei Püspöki birtokát, az azzal szomszédos Nesztét malmokkal, a Nyitra vármegyei Kispogrányt szőlőkkel, valamint a korábban már említett Bars vármegyei Harót a nyitrai püspökségnek adja.⁶⁶ Nem sokkal később, még 1322 folyamán végrendeletet is készített, amiben megerősíti, az egyháznak adja a birtokokat, magának csak egy kis részt és haszonélvezetet tartva fenn, a javakért

⁶⁰ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., IV. Bp., 1890–1913. II. 442. – Csánki egyébként a pozsegai birtokok között két Gilétfi családot is említ, vö. ÁÚO V. 214., X. 233.; DL 11157. (ZsO VIII. 1211. sz.).

⁶¹ DL 3992., 4011.; Reiszig, 1941. 23.

⁶² DL 3992., AOkm V. 96. – Gyaníthatóan a szlavóniai Körös megyében, ma a horvát–magyar határon fekvő Gyelekóc (Đelekovec) településéről van szó, amelynek a neve talán összefüggésben van a „Gilétfi” név ugyanezen oklevélben szereplő „Gyeleti” alakjával.

⁶³ 1262: Fejér CD VII/3. 69.; 1263: HO VI. 79.; 1270: ÁÚO VIII. 214.; 1272: Fejér CD V/1. 264.

⁶⁴ A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. (Szerk. Erdélyi László–Sörös Pongrácz). I–XII. Bp., 1902–1912. I. 299., 302–303. 133.

⁶⁵ Keglevich Kristóf: A garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi tevékenysége (1232–1355). *Fons*, 15 (2008) 235–299. 248–249. – A dokumentum tartalmából Tersztyánszky Dezső vont le többségében megalapozatlan következtetéseket száz évvel ezelőtt írott cikkében, melyben családjának az eredetét vizsgálta. A cikk megállapításai közül cáfolható, hogy az 1166-ban és 1213-ban említett Smaragd (családfa szerint I. és II.) egyazon személy lett volna (Tersztyánszky Dezső: A nádasai Tersztyánszky család ősei. *Turul*, 30 [1913] 28–29. – ráadásul az oklevél kaszai, nem kassai Smaragdot említ). Az sem valószínű, hogy az ott említett Fekete Miklós a Smaragdok vér szerinti leszármazottja lenne, ezt véleményem szerint nem alapozza kellőképpen, hogy 1330-ban Károly oklevele Miklós birtokában jelzi a területet. A leszármazást azzal is megpróbálja támogatni, hogy Smaragd ispán (I. és II.) birtokain 1347-ben osztozkodnak Miklós nővérének utódai, azonban azok a birtokok nem mind képezték a Smaragdok birtokát. (AOkm V. 151.). Tersztyánszky külön kiemeli Csökmőt, ez az egyetlen helység, amelyről tudjuk, hogy a Smaragdok birtokában volt (legalábbis részben). Viszont 1347 után is birtokoltak ott Smaragd leszármazottak, egyáltalán nincs kizárva, hogy rajtuk kívül más családnak is legyen ott birtoka)

⁶⁶ DL 58008.; C. Tóth N.: Hatalmaskodás i. m. 31., 33., 37–38.

cserébe a püspök ígéri, jóindulattal viseltetik majd testvére és rokonsága iránt, utódokról nem esik szó.⁶⁷

Az esetet alaposan feldolgozó C. Tóth Norbert azt valószínűsítette, hogy Ádám fia Smaragd (II.) Smaragd egyenes ági leszármazottja, az Ádám nevet az Ajnárd név átírások folyamán torzult változatának tekintette, így kísérelve meg Ajnárd fia (IV.) Smaragddal azonosítani őt. A következtetés az ott felsorolt adatok fényében valóban indokolt lenne, de további levéltári adatokkal cáfolható: 1380-ban Zsámbokréti Péter, Smaragd testvérének, Andrásnak leányági a leszármazottja perli a püspökséget, részt követelve a birtokokból. Az András név alapján vélelmezhető, hogy nem a Miklós és János nevű testvérekkel rendelkező (IV.) Smaragdról lehet szó.⁶⁸

1323-ban Fülöp fia Benedek comes és ennek Fülöp fia 50 márkáért eladja Udvardi Péter és Pál comeseknek az Arad vármegyei Berekszó folyó melletti Fülöplaka birtokot, az adásvételt a csanádi káptalan előtt, a Symad-i nemesek, köztük egy Smaragd nevű személy jelenlétében bonyolítják. Véltetően eme Smaragdnak nincs köze a nemzetséghez, ebből az időszakból nem ismerünk hasonló nevet viselő családtagot.⁶⁹ 1369 és 1371 között többször is feltűnik az Aynard név, többször szerémségi birtokok társaságában. A nemzetséggel való rokonság itt is kizárható, sem a helyenként rokonként szerepeltetett személyek, sem a birtokok nem köthetők a tanulmány tárgyát képező család többi tagjához.⁷⁰ 1395-ben, majd 1397-ben is megjelenik Klissza várnagyaként egy pozsegi Gilétfi János, Garai Miklós familiárisaként. Jelenlegi ismereteink szerint nincsen vele azonosítható tagja a nemzetségnek, azonban lehetséges, hogy az utoljára 1373-ban említett pozsegi (III.) Gilét fiával van dolgunk.⁷¹

Engel Pál a Gilétfiek között szerepelteti az 1411-ben Újlaki László és Imre familiárisaként tolnai alispán Gilétfi Imrét, azonban rokonítására a névazonosságon kívül nincs más támpontunk.⁷²

A Smaragd nemzetség birtokai

A nemzetség a középkori Magyar Királyság tehetős, de nem leghatalmasabb birtokosai közé tartozhatott. A kutatás több mint másfélszáz, részben vagy egészében birtokolt falvat és néhány kisebb várat kapcsolt a nemzetség különböző ágaihoz. Ezek az ország egymástól távol eső részein, többségükben a három fő birtoktest egyikében helyezkedtek el. Az egykor egybefüggő területek az újabb és újabb nemzedékek

megjelenésével párhuzamosan fokozatosan feldarabolódtak a leszármazottak között.

A birtokokról szóló említések végigkísérik a nemzetség történetét, ami nem meglepő annak a fényében, hogy jórészt földüggyekkel kapcsolatos oklevelekből (határjárás, adományozás, adásvétel, osztálytétel, beiktatás stb.) maradtak ránk adatok a Smaragdokról (ezek családi és vagyonosodási viszonyokat illetően általában érdekesebbek is, mint a tisztségekben való eljárást vagy datum per manus formulát rögzítő oklevelek).

Időbeli eloszlás és számosság szempontjából megállapítható, hogy viszonylag gyakran fordulnak elő oklevelekben (1200 és 1475 között minden 25 évben legalább egyszer utalnak rájuk). Az esetek túlnyomó részében egy-két helységről kapunk hírt, a birtoktesteket sejtető említések meglehetősen ritkák, mindössze három, helységneveket bőséggel közlő eseményt ismerünk történetük során. Ilyen a 13. század első felében a zsámbéki monostor alapításához fűződő adományozás, majd (feltehetően) 1275-ben (I.) Ajnárd három fiának osztzkodása, végül a 14-15. század fordulóján a hűtlenség miatt elkobzott birtokok felsorolása.

Területi rendeződés szerint három jelentősebb uradalmat különböztethetünk meg. A Békés megyei Szeghalom környékéhez fűződnek a nemzetség korai említései; Zsámbéknak nemzetségi monostoruk ad kitüntetett szerepet; Valkó és Bács vármegyében jóformán összefüggő, tekintélyes, többközpontú birtok volt az övék.⁷³

A nemzetség és tagjainak birtokai Zsámbék környékén

A 13. század első felében ezeken felül meglévő falvakról csak találgathatunk, az időszakból egyetlen forrásunk az alapítók zsámbéki monostornak tett adományait 1258-as megerősítő oklevele. Minthogy a franciaországi Ninive premontrei monostorának nyilvántartásában már 1234-ben említést tesznek Zsámbékról, ezek birtokok az azt megelőző időkben képezhették a nemzetség tulajdonát. Ezek többségükben magányos, jórészt Pest és Pilis vármegyékben elszórt települések, csak a monostor tőszomszédságában Perbál és Zsámbék hozhatók kapcsolatba egybefüggő birtoktesttel, amely különösen érdekes annak fényében, hogy a későbbiekben lényegében csak a nagyobb uradalmaikhoz tartozó, vagy legalábbis azok közelében fekvő falvakról rendelkezünk adatokkal. Így állítható, hogy az adományozás a birtokok tagosítását is eredményezte. A monostor erdőket, szántókat, malmokat, valamint a földekhez tartozó szolgálonépeket kapott. A birtokokat Egyed és Smaragd adományozta, illetve Egyed felesége, *Pena* asszony hozományával járult hozzá az építkezéshez. A monumentális templom mellett Zsámbék súlyát, központi szerepét mutathatja kiváló elhelyezkedése mellett (a Buda, Esztergom és Fehérvár által határolt *medium regni* szívében), hogy a környéken egy kisebb vár építésébe is belefogtak, a Perbál

⁶⁷ AOKI VI. 648., 727. sz.

⁶⁸ *Fekete Nagy Antal*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. IV. Trencsén vármegye. Bp., 1941. 319. – A Trencsén vármegyei Zsámbokrétnek feltehetően nincs köze Zsámbékhoz nevük hasonlóságán kívül.

⁶⁹ AOKI VII. 714. sz.

⁷⁰ DL 33599.; *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. (Coll. et dig. Tadija Smičiklas–Marko Kostrenčić–Duje Rendić–Miočević) I–XVIII. Zágráb, 1904–1990. (a továbbiakban: CDCr) XIV. 223–224., 226., 291–292., 343.

⁷¹ CDCr XVIII. 50., 177., 181., 186., 187., 231. – *Engel P.*: Archontológia i. m. II. 86. (a Gilétfiek között)

⁷² *Engel P.*: Archontológia i. m. II. 86.

⁷³ A felvidéki Smaragdok birtokaira vonatkozó adatok fentebb már szerepeltek, így azokat újból nem tárgyalom.

határában fekvő Ajnárd várát Piliscsaba 1274-es metálisában hozzák szóba először.⁷⁴

A Zsámbék környéki birtokok ettől kezdve egészen csilaguk lehanyaglásáig kezükön maradtak, a család egyik ágának névadójává is váltak. 1348-ban Tinnye és Zsámbék mellett fekvő 12 ekényi földet, erdőt és szőlőt oszt fel egyrésről Cudar Péter és Guthendorf János, másrésről (II.) Ajnárd, (II.) László és ez utóbbi fia, István. A földterületet végül 1398 és 1404 között szerzi meg Maróti János bán. A hűtlen családtagok földbirtokának elhatárolása nehézkesen ment, 1401-ben a rokonság számos tagja tiltakozik, hogy szerintük Maróti többet foglal el az őt megilletőnél. Köztük van (II.) Domonkos fia (VIII.) János és (X.) János fia Simon is, akik Gilétfi-leszármazottak, így itt is kimutatható a két főág egymás melletti birtoklása. Ezen birtok kapcsán jelenik meg szintén 1401-ben a *generacionum Aynardi* megnevezés is.⁷⁵ Érdekes fordulat 1419-ben, hogy Maróti egy királyi cserelevél értelmében átadja zsámbéki kúriáját, házát és száz hold szántóföldjét Zsámboki Simonnak.⁷⁶

Zsámbékról és birtokosairól szólva aligha mellőzhető a zsámbéki monostor említése. Mivel ennek történetét a szakirodalom kimerítően tárgyalja,⁷⁷ itt csak röviden utalok rá – röviden viszont foglalkoznunk kell vele, mert enélkül a Smaragd nemzetség középkori története csonka lenn. „Ez a [...] francia eredetű Ajnárdok hazája; a szemközt kékelő hegyvidék, aljában ma egy derék sváb faluval: Zsámbékkal, az ő ősi fészük. A falu fölött francia stílű régi templomóriás komoran tekint le a hegytetőről” – így idézi fel 1893-ban Csánki Dezső a „régii templomóriást”.⁷⁸ A zsámbéki ásatásokat vezető Valter Ilona szerint a már a 12. században állhatott a helyén egy templom, melyet a nemzetség magánegyháznak építtethetett.⁷⁹ A monostort 1234 előtt emelheték, hiszen ekkor már szerepel a premontrei rend jegyzékében. A rend francia eredete folytán talán közel állt az alapítókhoz, másrészt ez a rend jól alkalmazkodott a családok igényeihez, ellentétben például a ciszterciekkel.⁸⁰ 1258-ból származik a monostor birtokainak megerősítő oklevele, melyben (III.) Smaragd kalocsai érsek, (I.) Ajnárd szolgagyőri ispán és testvérük, (I.) Gilét kéri a királyt, hogy erősítse meg elődeik, (II.) Smaragd, Egyed és

ez utóbbi felesége, Pena asszony adományait.⁸¹ A Smaragdok az 1400-as évek elején vesztették el monostorukat, földjeikkel együtt, ezeket Maróti János kapta. A Marótiak egészen 1467-ig birtokolták ezt a vidéket, ám ekkor Máté (Mátyus) eladta a templom kegyúri jogával együtt környező földjeit.⁸²

Az elhanyagolt monostort 1477-ben a pálosok kapták adományul Mátyás királytól. A szerzetesek átépítették, de a török hódoltság idején valószínűleg elhagyták. A templomot 1763-ban romba döntötte egy földrengés, mely után leginkább csak kőbányaként használták.⁸³

A nemzetség és tagjainak birtokai Szeghalom környékén

A nemzetség korai birtoktörténete ismeretlen: jóllehet (I.) Smaragdról már 1166-ban hallunk, csak fia, (II.) Smaragd idejéből származik az első néhány hozzájuk köthető falu említése: 1208-ban említik Smaragd bihari ispán tulajdonában a Békés vármegyei Szeghalom és Csökmő helységét, melyeket talán méltósága révén szerzett meg. Szeghalom esperességi székhely volt, a későbbiekben az itteni birtokok központja lehetett. A 13. század első felében Egyed ispán innen, a Körös mellől (*in Crisio*) adományozta talán 1208 körül⁸⁴ nyert csökmői és szeghalmi földjeit, udvarhelyét és egy malomhelyet 1258-ban a zsámbéki monostornak.⁸⁵ Az uradalom ennél több településből is állhatott: 1370-ben Szár László fia (V.) Miklós, Ajnárd fia (VI.) János és Domonkos fia Tamás a Békés vármegyei Szeghalom és Csökmő, valamint a Bihar vármegyei Iráz, Péntekülése és Bökény birtokaikat osztja fel egymás között.⁸⁶ 1398-ban az előbb említett Miklós (VII.) János fiától kobozzák el itteni javait (de Péntekülését nem említik ezek között),⁸⁷ majd 1405-ben szeghalmi és csökmői birtokaikat Görögmezei Vér (VII.) Miklóstól.⁸⁸ Mindez azt bizonyítja, hogy az 1370-ben osztozkodó (I.) Miklós-leszármazottakon kívül az Ajnárdiak (IV.) Smaragdtól származó ága is birtokolt a térségben.

A nemzetség és tagjainak birtokai Valkó megyében

Egy 1275-re keltezett hamis oklevél⁸⁹ szerint (I.) Ajnárd valkói ispán három fia, (I.) János, (I.) Miklós és (IV.) Smaragd

⁷⁴ Györffy Gy.: Adatok i. m. 280–281.; *Dercsényi D.–Valter I.–Bozóki L.: Zsámbék i. m. 5.* – Egyed adományai: a Körös, és a Pét folyó mellett, Pátka (felesége, Pena hozományából, Veszprém megye), Smaragd adományai: Esztergom-Szentkirályi (Esztergom megye) Marót, Perbál, Répás, Szörény, Zsámbék (Pest és Pilis vm.), Ság, Seregélyes (Pest v. Fejér megye), Szerdahely (Temes megye). Ajnárd várára l. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Bp., 1963–1998. (a továbbiakban: Györffy Gy.: ÁMTF) IV. 594.

⁷⁵ *Bártfai Szabó L.: Pest megye i. m. 112.; ZsO II. 937. sz.*

⁷⁶ ZsO VII. 114., 158. sz.

⁷⁷ *Oszvald Ferenc:* Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 6 (1957) 252.; *F. Romhányi Beatrix:* Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp., 2000. 75–76.; *Körmendi Tamás:* A premontrei rend hazai megtelepedése az Árpád-kori Magyarországon (A rend korai hazai története a kezdetektől az 1235-i *Catalogus Ninivensis*ig). II. *Turul*, 75 (2002) 50.

⁷⁸ Csánki D.: Ajnárd-fiak i. m. 217.

⁷⁹ *Dercsényi D.–Valter I.–Bozóki L.: Zsámbék i. m. 5.*

⁸⁰ *Fügedi E.: Sepelieur i. m. 55.*

⁸¹ Györffy Gy.: Adatok i. m. 280–281. – Valter Ilona munkájában ugyanezen oklevéllel kapcsolatban Egyed szerepel szolgagyőri ispánként, nyilván elírás következtében (*Dercsényi D.–Valter I.–Bozóki L.: Zsámbék i. m. 6.*)

⁸² DL 106098.; *Kőfalvi Tamás:* A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevél-tára 1254–1526. Szeged, 2006. 775. sz. – *Dercsényi D.–Valter I.–Bozóki L.: Zsámbék i. m. 10.*

⁸³ *Dercsényi D.–Valter I.–Bozóki L.: Zsámbék i. m. 10–11.*

⁸⁴ Györffy Gy.: ÁMTF I. 497.

⁸⁵ Györffy György: Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 5 (1956) 280.

⁸⁶ Csáky I. 129–132.

⁸⁷ ZsO I. 5226. sz.

⁸⁸ ZsO II. 3431. sz.

⁸⁹ DL 74457.; *Csánki D.: Ajnárd-fiak i. m. 218–219.* – Kritikájára l. C. Tóth N.: *Hatalmaskodás i. m. 34.*

osztályt tett Valkó vármegyei örökségükben. Ekkor említik először a nemzetség birtokainak meghatározó részét kitevő valkói földeket, melyek eleinte egybefüggő, a Dunától egészen a Szávaig húzódó birtoktestet alkottak. Első nemzetséghez köthető előfordulása ez több jelentős településnek, az Ajnárdfi család ágainak megkülönböztető előneveit adó Atyának, Kükének és Görögmezőnek. Egyes források a névazonosság alapján Vervár építését is a nemzetséghez, a Görögmezei Vér családhoz kötik. Ezen a vidéken nincs adatunk a Gilétfiek birtoklásáról.

Atya feltételezhetően már a 13. században rendelkezett egy kisebb erősséggel, hiszen 1300 körül egy oklevél bizonyos Hedricust nevez meg várnagyaként.⁹⁰ Kúke és Görögmező is birtokközpont lehetett, hiszen 1275-ben több falvat tartozékaikként tüntetnek fel. Tulajdonosaik hasznot húzhattak a dél felé irányuló kereskedelemről, a Duna-parti Atyát és a Báza-parti Révfalut is vámhelyként említik, sőt ez utóbbi rév- és vásárhelyként is szolgált.⁹¹

Várak

A nemzetséghez több várat is lehet kapcsolni, ezek közül érdemes Zsámbékra és környékére – ott is a zsámbéki várra és az ún. Ajnárd várra – kitérnünk, hiszen ezt a területet hazamosabb ideig bírták a nemzetség tagjai, és jelenlétükről viszonylag sok oklevél tanúskodik. Ajnárd váráról, a Perbál környéki erdőségben emelkedő erősségről először egy 1274-re keltezett határjárási oklevél ír, *castrum Tynardi*-t emlegetve. Az erődítés, így az egykori birtokos nevét megőrizte feltételezett helye, a középkor Nyerges-hegye ma már Ajnátként ismert.⁹² Ma semmilyen egyértelmű nyom nem utal az egykori vár léteire, sem Kiss Ákos helytörténész terepbejárásai,

sem Miklós Zsuzsa régész ásatásai nem szolgáltak kétségtelen bizonyítékokkal.⁹³

A dombtető megfelelő hely lehetett egy kisebb erődítés számára. A nehezen megközelíthető, meredek domboldal alján húzódik a Perbált Nagykovácsival összekötő erdei út (a Fehér út), ez ellenőrizhető lehetett a várból. Az építmény őrhelyként, veszély esetén menedékként működhetett. A vár történetét két cikkében is érintő Kiss Ákossal egyetértve az úgynevezett Árpád-kori kisvárak egyik képviselőjeként tekinthetünk rá, noha ezen fogalom jelentése még nem egyértelműen meghatározott.⁹⁴ Miklós Zsuzsa értelmezése szerint a 12-13. századi, kicsiny magánvárak értendők a megnevezésen. A vár jellemzői egybecsengnek a kisvárak általános leírásával, úgymint „alacsonyabb, hosszban elnyúló dombháton [...] található”, „a lakóterületet több méter mély és széles árok, annak külső oldalán pedig sánc övezi”. Ezen összefoglaló szerint egy ilyen vár a nemes családjának és néhány szolgájának lakhelyeként működhetett, védelmet nyújthatott számukra a kisebb seregekkel szemben.⁹⁵

Aynardwararól utoljára 1401-ben esik szó, egy oklevél elhagyatott, romos várként ír róla.⁹⁶ Kiss ezt egy eléggé valószínűnek tűnő okkal, a nemzetség hanyatlásával hozza összefüggésbe.

A zsámbéki vár

Több helyen is Zsámbékot jelölik meg egy vár helyszínként, időnként meg sem említve a perbáli erdőségben lévő, vagy Aynard várát Zsámbékra helyezik.⁹⁷ Zsámbék uradalmi központjakként szolgálhatott, hiszen itt kapott helyet családi egyházuk, illetve ez lehetett már akkor is a legnagyobb település környéki birtokaik közül. Indokoltnak tűnik tehát egy itteni rezidencia léte, a városban máig megtalálható várkastély pedig felveti a kérdést, hogy ennek alapja vagy elődje képezhette-e várukat, ez szolgálhatott-e igazgatási székhelyükként.

A mai várkastély egy koraujkori vár többszöri átépítésével nyerte el mai szerkezetét. Jóllehet a vár első említését 1527-ből ismerjük, az építményt minden bizonnyal korábban emelték.⁹⁸ Megkockáztatható a felvetés, hogy az erődítést egy régebbi épület átalakításával hozták létre, esetlegesen annak

⁹⁰ Zsoldos A.: Archontológia i. m. 259. – A vár még a 15. században is állt: 1414: ZsO IV. 1967. sz.

⁹¹ 1275: DL 74457. – Ugyanezen fentebb már említett, hamis oklevél alapján Weisz Boglárka a Bázaközben valószínűsíti korabeli vásáros helyet (melyet a mai Racsaival azonosít – Weisz Boglárka: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. Bp. 2012. [Magyar történelmi emlékek. Értekezések] 168.), Engel Pál pedig Poltoson (Engel Pál: Valkó megye történeti földrajza az Árpád-kortól a XVI. századig. [Kézirat az MTA BTK TTI-ben]. Bp., 2001. 43–44.). Véleményem szerint az oklevél pontatlan latinsága, a nagybetűk hiánya okozhatta az előbbi eltérő értelmezéseket: a szövegben szereplő, „villa portus” kifejezés alatt Engel Poltos falvát értette, azonban szavak valószínűleg „Revfolu”, azaz Révfalu nevének tükröfordítását takarják (mely valóban a Báza folyó vidékén, azaz a Bázaközben feküdt), ezt támaszthatja alá a „villa portus sive Revfolu” rész is. A vámról egyébként a következő szerepel az oklevélben: „tributum autem fori, quod in Portus exigitur et tributum portus communiter percipient et habebunt. Iudicatum autem et iura iudicis fori idem Iohannes Smaragdo concessit in toto possidendum” (C. Tóth N.: Hatalmaskodás i. m. 34–36.).

⁹² Korábban egy Tinnye határában pusztuló földvárval azonosították, mert ott állítólag a 19. századig kőépület állt. Miklós Zsuzsa ásatásakor épületre utaló nyomot, középkori leletet nem talált. A vár kapcsolata a Smaragdokkal nem igazolható (Pest megye régészeti topográfiája: A budai és szentendrei járás. [Szerk. Torma István.] Bp., 1986. [Magyarország régészeti topográfiája 7.] [a továbbiakban: PMRT] 327–328.; König Frigyes: A kastélyba rejtett zsámbéki vár. Várak, Kastélyok, Templomok, 6 [2010] 19–22. 19.).

⁹³ Kiss terepbejárásai során a domb tetejének bevágásait emberi kéz munkájának tekintette, illetve 1988-ban szerteszét heverő habarcsos kódarabokról tesz említést. Miklós Zsuzsa 1980-ban végzett ásatást, mely azóta részlegesen publikált beszámolója szerint már néhány centiméter mélyen sziklás altalajba ütközött, leleteket nem talált, ezért a bemélyedéseket nem tekinti sáncárok-maradványnak. Ezek alapján lehetségesnek tartja, hogy a vár építést csak megkezdték, de nem fejezték be. (Kiss Á.: Aynard várának helye i. m. 124.; Kiss Ákos: Aynard várának tanulságai az Árpád-kori várak vitájában. Műemlékvédelem, 32 [1988] 93.; PMRT 140.)

⁹⁴ A különböző álláspontokról ld. a Műemlékvédelem XXXI. évfolyamának 1. számát, benne Feld István, Engel Pál, Miklós Zsuzsa és Sándorfi György észrevételeivel, továbbá Kiss Á.: Aynard várának tanulságai i. m.

⁹⁵ Buzás Gergely–Kovács Gyöngyi–Miklós Zsuzsa: Várak, erődök, palánkok – Középkori és török kori hadiépítészeti – Kisvárak. In: Magyar régészet az ezredfordulón. (Szerk. Visy Zsolt.) Bp., 2003. 377–378.

⁹⁶ Bártfai Szabó L.: Pest megye i. m. 116.

⁹⁷ PMRT 362.

⁹⁸ PMRT 362.

a felhasználásával, amelyről már a 15. században hallunk: 1419-ben Maróti János Zsámboki Simonnak adja át kúriáját. Lehetséges, hogy ezt még a Smaragdok építették, azonban elvethető, hogy már a középkorban vár állott volna ott, minthogy erről a kor okleveles forrásai nem szólnak, holott erről minden bizonnyal említést tennének.⁹⁹

Az épület 1490-ben Corvin János birtokába kerül.¹⁰⁰ A török korban erősséggént használták, sokszor gazdát cserélt, viszontagságai során többször felgyújtották, lerombolták, de mindig újjáépítették, védműveit rendszeresen korszerűsítették. A törökök után a Zichy család, Zsámbék akkori földesurai kapták meg, akik urasági kastélyt emeltek a helyén. 1766-ban a korona birtokába került az épület, amelyet ezután raktárként, szolgálati lakásként hasznosítottak. A leromlott épületet 1887-ben vásárolta meg a község, ettől kezdve egészen napjainkig oktatási célokat szolgál az azóta többször átépített kastély.¹⁰¹

Kegyvesztés és hanyatlás

1400 környékén a nemzetség kevesebb mint egy évtized alatt elvesztette a megelőző két évszázadban megszerzett birtokai túlnyomó részét. A gyors lehanyatlás hűtlenségi eljárások egész sorához fűződik. Így fosztották meg földjétől Kükei (VI.) János fia (VI.) Miklóst (1397), (V.) Miklós fia (VII.) Szár Jánost (1398 előtt), (IV.) Vér László fia (VII.) Miklóst (1404) és Zsámboki (II.) Domonkos fia (VIII.) Jánost (1404).¹⁰²

„Szár” János esete valószínűleg Lackfi István pártütéséhez köthető, akit 1397 februárjában az udvarba csalva meggyilkoltak, családjának és párthíveinek vagyonát elkobozták.¹⁰³ (VII.) „Szár” János birtokait 1398 előtt Zsigmond hűtlenség vádjával Kükei (V.) Smaragd (*Sumrakos*) mesterre, János másod-unokatestvérére ruházta át, majd ennek magtalan halála után Maróti János székelyispánt tette meg a birtokok urának 1398-ban.¹⁰⁴ János több mint kéttucatnyi helységben volt birtokos, pilisi, valkói, békési területeken egyaránt,

1401-ben kiderül, hogy Pilis megyében a földek egykilencede illette.¹⁰⁵ Kükei (V.) Smaragd a jelek szerint megbízható, hű embere volt a királynak, 1392-ben a macsói bánságban fekvő *Padina, Harastich, Lizkoth, Chakarya és Negramazmelleky* birtokában részesül, kárpótlásul a török által felpredált szerémségi birtokaiért.¹⁰⁶ 1394-ben pedig Zsigmond leiratot intéz valamennyi bírósághoz, hogy megígérte Smaragdnak és Hosszúhácsi Istvánnak, hogy biztosítja számukra a Tolna megyei Nánát és a hozzá tartozó erdőket, melyet ő adományozott nekik, és ha bárki perbe fogná őket, azt csak a király színe előtt teheti meg.¹⁰⁷

Az 1400-as években bekövetkezett hűtlenségek feltehetőleg az 1403-as bárói felkeléshez köthetőek. Az 1396-os nikápolyi csatát követően Zsigmond tekintélye megfogyatkozott Magyarországon. Népszerűségvesztéséhez hozzájárult az új arisztokrácia létrehozására irányuló törekvése (például a Marótiak ekkor emelkedtek udvari nemesből báróvá). Ezen okok miatt két nagy bárói felkelés is kirobbant ellene. 1401-ben Kanizsai János esztergomi érsek és Bebek Detre nádor vezetésével letartóztatták Zsigmondot, egy fél éves fogságot követően szabadon engedték, miután a király megígérte, hogy idegen híveit elbocsátja. Mivel azonban ennek nem tett eleget, sőt a bárói ellenzék tagjait elkezdte leváltani, Kanizsai érsek 1403-ban királlyá koronázta Nápolyi Lászlót a főpapok és az arisztokrácia nagy részének (a Smaragdok mellett például a Losonciaknak és a Cudaroknak, illetve a rokon családok közül többek közt Újlakiaknak, az Ostfiaknak, a Nékseieknek és a Szencseieknek), a támogatásával

Zsigmond gyorsan cselekedett, csapataival meghódításra kényszerítette a bárókat, kegyelmet adott azoknak, akik határidőre letették a fegyvert, és visszaadta birtokait is (amennyiben meg tudták váltani azokat). Kanizsai és Bebek rokonsága ezt később hajtotta végre, ők is részesülhettek még az amnesztiában, de birtokaik egy részét elkobozták. A tovább ellenállók szigorú büntetést kaptak: minden birtokukat elveszítették, jóllehet most a jószágvesztés nem párosult fővesztéssel.¹⁰⁸

A hűtlenségi perek dátuma alapján bizonyára ehhez csatlakozott Vér Miklós és Zsámboki János is. Vér Miklós birtokait az általános amnesztia előtt néhány nappal vették el, Zsámboki János pedig a Hatvannál felvonuló Ludányi Tamás egri püspökkel „Durazzo László neve és zászlaja alatt” esett hűtlenségbe.¹⁰⁹ A Gilétfiek és az Ajnárdfiak hűtlenségében közös, hogy az elvesztett birtokokat a fentebb már említett Maróti családból származó János macsói bán kapta (Zsámbék környékén és a Szerémségben is, Vervár kivételével, amely Alsáni Jánosé lett), így ez is Zsigmond hatalmának

⁹⁹ Kőnig Frigyes szerint 1401-ben már állt ott kúria, azonban a forrást pontosan nem jelöli meg (Kastélyba rejtett i. m. 20. – vélhetően a DL 8650. jelzetű oklevelet használta, abban viszont nem találtam említést kúriáról). Kiss szerint a Marótiaké volt 1476-os kihálásukig (Aynard várának tanulságai i. m. 94.), de okleveles forrás szerint Maróti Máté már 1467-ben eladta Zsámbékot (DL 106098.; *Kőfalvi T.*: Hatalmaskodások i. m. 775.)

¹⁰⁰ 1490: *Bártfai Szabó L.*: Pest megye i. m. 147.

¹⁰¹ PMRT 362., *Kőnig F.*: Kastélyba rejtett i. m. 22.

¹⁰² (VII.) János: ZsO I. 5192. sz., (VII.) Miklós: ZsO II. 2728. sz., (VIII.) János: ZsO II. 2924. sz. – Megjegyzendő, hogy Engel Pál szerint Kükei (II.) Ajnárd fia (VI.) János fia (VI.) Miklós 1397-ben hűtlenség vétkébe esett, azonban ennek kapcsán oklevélre nem hivatkozik (*Engel P.*: Genealógia i. m. Smaragdus nem I. tábla: Ajnárdfi [Kükei, Atyai, Görögmezei]). 1399-ben és 1401-ben viszont ugyanezen Miklóst több, Engel által is említett oklevél még birtokosként tünteti fel, így nem vettem bele a hűtlenek lajstromába (ZsO I. 5865., 5952., II. 937. sz.)

¹⁰³ Karácsonyi János a Lackfiak pártütéséhez köti a Véreket, Tringli István pedig Szár János bukását (*Karácsonyi János*: Békésvármegye története. I–III. Gyula, 1896. III. 134.; *Tringli István*: Pest megye a késő középkorban. In: In: Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig. [Szerk. Zsoldos Attila.] Bp., 2001. 78.)

¹⁰⁴ DL 8301, 8302.; ZsO I. 5192., 5226. sz.

¹⁰⁵ DL 8650.; ZsO II. 1033. sz.

¹⁰⁶ DL 7800.; ZsO I. 2565. sz.

¹⁰⁷ ZsO I. 3549. sz. – Hosszúhácsi István feltehetőleg rokona volt Smaragdnak: (V.) László, Smaragd másodunokatestvére Hosszúhácsi Katalint vette nőül (*Engel P.*: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 2. tábla: Gilétfi [Zsámboki]).

¹⁰⁸ *Engel Pál*: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Bp., 1977. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből. Új sorozat 83.) 42–44.

¹⁰⁹ *Tringli I.*: Pest megye i. m. 79. (itt Miklós helyett elírás folytán László szerepel, vö. ZsO II. 2728. sz.).

megegerősítését szolgálta. A következő években számos oklevelet ismerünk, melyekben a király különféle megyékbeli birtokaik elkobzását rendeli el, meglepő vidékekről is: Domonkos fia Jánostól a Somogy megyei Gárdos *possessiót* is.¹¹⁰ Maróti törekszik birtokai tagosítására: 1409-ben Küei Ferenc fia (V.) Lászlótól csere útján megszerzett egy atyai birtokrészt a rév-vámmal együtt. Mint ebből is kitűnik, a birtokelvétele nem lehetett teljes, ennek ellenére nem kell sok idő, hogy eltűnjene az okleveles említések, jóllehet még vagy két évtizeden át viszonylag gyakran hallunk róluk. Anyagi helyzetük minden bizonnyal romlott, 1414-ben (V.) László a Valkó megyei Abiszló birtokot 300 aranyforintért zálogosította el 10 évre. Nem ismert a magyarázat, de 1419-ben Zsámboki Simon a korábban már említett módon visszakarta zsámbéki kúriáját és 100 hold szántót.¹¹¹

Fia, Zsámbéki Pál az utolsó ismert fiági leszármazottja a nemzetségnek. 1448-ban kölcsönösen testvérévé fogadja Berekszői Frankot és Lekcsei Sulyok Györgyöt, érintett jószágai Bács és Valkó megyékben fekszenek. Ezt 1467-ben Mátyás király megerősíti, és az összes, esetlegesen a Zsámboki birtokokban lappangó királyi jogot Sulyok Györgynek és örököseinek adományozza. Ez még augusztus 31-én történik, vélhetően már Zsámboki Pál elhunytát jelezve. Ezt megerősíti, hogy a Sulyokok terjeszkedésének következő felvonásában, 1469-ben az országbíró Sulyok Györgynek ítéli Zsámboki birtokait, melyeket Geszti László és Mihály már 1467. december 16-a óta bitorolnak. A beiktatás több mint félszáz helységet érint, javarészt olyanokat, melyekről nem is hallottunk ezt megelőzően, főképpen Bács és Valkó vármegyei falvak szerepelnek (a Bács megyei Bökiben egy kastély is).¹¹²

A nemzetség leszármazottai és emlékezete

A nemzetség kiterjedt rokonsággal rendelkezett, előkelő helyzetük révén a 14. század nem egy kiemelkedő családjával állt kapcsolatban. Emlékeztük azonban aránylag korai eljelentéktelenedésük következtében meglehetősen csekély, ma már voltaképpen kizárólag a magyar középkorral hivatásosan foglalkozók ismerik a nevüket. Mindazonáltal elenyésző számban ismerünk ellenpéldákat, a néphagyomány néhány helyen megőrizte nevüket, azonban fontos kiemelni, hogy ezek nehezen ellenőrizhető, vajmi csekély történeti megalapozottsággal rendelkező adatoknak tűnnek.

A nemzetség tagjai rangjukhoz illően jelentős magyar nemzetségek leszármazottaival kötöttek házasságot, így kerültek rokonságba a Rátót nemmel, az Újlaki, Nekcsei, Telegdi, asszonyfalvai Ostfi és Szencsei családokkal.¹¹³

Csánki a muronyi vagy köröstarcsai Vér (Weér) családdal való vélelmezett rokonság talaján a Teleki és borosjenei Tisza családot (a Telekiek leszármazottait) a Smaragdoktól

származtatja, de ő is csak feltételezi a származást. A Vérekkel való rokonság első pillantásra nem kizárható, hiszen valóban létezett Vér nevű ága a családnak, és szintúgy birtokosok voltak Békésben.¹¹⁴ Csánki feltevésének helyességét nem támasztják alá az azóta folytatott kutatások. Karácsonyi munkájában közli a „köröstarcsai Vérek” általa helyesnek tartott családfáját, amely nem hozható összefüggésbe a Smaragdokkal.¹¹⁵ Talán erre is alapozott Engel archontológiai művének névmutatójában, amikor egyértelműen különválasztotta a két családot.¹¹⁶ A Csánki által említett gyömrői Teleki-levéltár (Iványi Béla által publikált) állományának általam végzett áttekintése során sem találtam a rokonságot bizonyító iratot.¹¹⁷

Perbálon és környékén Földes László néprajzkutató az 1950-es években több olyan szájhagyományra bukkant, amelyben megőrződött az Ajnárd név valamilyen formában.¹¹⁸ Az egyik történet szerint Aynard vára fennmaradt a török időkig, és őrsége felvette a harcot a támadókkal. Másik elbeszélés szerint az Ajnát (ill. Zajnát, Hajnát) néven emlegetett dombon, állítólag ha vár nem is, de löállítás volt, és innen ostromolta a törökök kezén lévő zsámbéki várat egy bizonyos Zajnát kapitány. Tinnyén valaki tudni vélte, hogy üregek vannak a hegyben, ahol a környék népe menedéket taláhatott üldözői elől, ma ezekben a barlangokban zúg a szél, ezért hívják „Zajnátnak” a hegyet. Földes megemlíti, hogy talált egy 1750-es térképet a vidékről, melyen a határjeleket ugyanúgy hívják, mint az 1400-as évekből származó oklevelekben, sőt több közülük a cikk írásának idején is létezett. Ez megerősíti Kiss állítását, hogy a határjárás oklevelekben említett helységnevek máig fennmaradtak. Földes a tatárjáráshoz köti a vár építését, itt Aynard mestert, mint várépítőt szerepelteti.¹¹⁹

Egy 1979-es szeghalmi helytörténeti kiadvány ezenfelül közöl egy történetet a Sebes-Körös regéje címmel, a monda forrásaként helyi pásztorokra hivatkozva. A rövid elbeszélés egyik szereplője, a helyi vár ura Smaragd nembéli Péter, akinek fia, András vadászat közben megsebez egy szarvast. A vadat egy kunyhónál leli meg, ahol azt a gyönyörű Anikó, egy, a várúr által a környékről kitiltott pásztorleány ápolja éppen. András szerelmet vall, és hűséget ígér, ha a leány is úgy akarja. Az idillnek a földesúr vet véget, aki a tombolva vágat keresztül az erdőn, és a szerelmeseket meglátva mindketőnek az életét veszi. A monda szerint a Sebes-Körös habjai felett, minden teliholdkor máig megjelenik a hófehér lepelbe

¹¹⁰ ZsO II. 3029., 3171., 3431. sz.; Engel P.: Királyi hatalom i. m. 222.

¹¹¹ ZsO II. 6857., IV. 1967. sz.

¹¹² Szabó Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai, 1232–1540. III. *Történelmi Tár*, 13 (1890) 105., 115., 116–117. – Az 1448-as oklevélben szó esik Pál két lányáról, Katalinról és Jusztináról is.

¹¹³ Engel P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem, 1-2. tábla.

¹¹⁴ Csánki D.: Ajnárd-fiak i. m. 219. – A muronyi Vérekkel biztosan rokon a Teleki család, mivel Teleki (II.) Mihálynak, Erdély kancellárjának harmadik felesége muronyi Weér Judit volt (*Föglein Antal*, Turul 52, [1938] 45.).

¹¹⁵ Karácsonyi J.: Békésvármegye i. m. III. 134.

¹¹⁶ Engel P.: Archontológia i. m. II. 256.

¹¹⁷ Iványi Béla: A római szentbirodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára. Szeged, 1931.

¹¹⁸ Kiss Á.: Aynard várának helye i. m. 125.; Földes László: Aynard mester és Zajnát kapitány találkozása. *Népújítás*, (1956. július 1.) 5.

¹¹⁹ A történetek földrajzilag nem megalapozottak: a zsámbéki vár légvonásban 9 km-re fekszik onnan, valamint a környéken nem ismertek barlangok, csak kisebb üregek.

burkolózó, kedvesét hajnalig keservesen sirató Anikó.¹²⁰ A Smaragd név fennmaradása figyelemre tarthatna számot, azonban a kötet szerkesztője megjegyzi, a kiváló helytörténeti ismeretekkel bíró közlő valószínűleg kiszínezte a történetet, saját történelmi tudása alapján bővítette a mondát, helyi birtokosok neveit és kitalált szláv helyneveket vegyítve bele.

Összegzés

A Smaragd nemzetség történetét közel 300 éven át követhettük nyomon. A 12-13. század során lépcsőzetes emelkedési ívet figyelhettünk meg, amint az egykori *comes* utódai a *curialis comes*, majd a kalocsai érseki székbe jutottak. A 13. század második felében (I.) Gilét és (I.) Ajnárd utódai vált két ágra a nemzetség, innentől kezdve beszélhetünk a Gilétfiek és az Ajnárdfiak történetéről. A 14. század közepén a Gilétfiek Zsámboki ága egy néhány évtizedes virágkort élvezett, amikor nádor, tárnokmester, veszprémi püspök és több megyésispán is a családból került ki. Az Ajnárdfiak ebben az időben már nem töltöttek be jelentős méltóságokat, a földjeiken gazdálkodó nemesek élete sejlík fel előttünk. A nemzetség tagjainak részvétele a Zsigmond elleni szervezkedésekben sorsfordítónak vált számukra, birtokaik elvétele megroppantotta vagyoni helyzetüket, a 15. század közepére pedig az utolsó róluk szóló említések is eltűntek.

Az elmúlt évszázadban sokszor az egyszerű névazonosság okán kötöttek személyeket a nemzetséghez; homályos volt a családok pozíciója az ország előkelői között, bizonytalan volt birtokaik elhelyezkedése és felszereltsége. A rájuk vonatkozó információk töredékesen, különféle forrásokban elszórva, másodlagos jelentőséget kapva szerepeltek, hiányzott egy egységes, kritikai szellemű rendezés és kiegészítés. A felmerült kérdésekre most már jóval pontosabb válaszok adhatók, melyek nyomán kijelenthető, a Csánki Dezső által 1893-ban lényegében feltáratlan történetűnek minősített nemzetség története ma már jól feldolgozotttnak nyilvánítható. További kutatási lehetőségeket rejt még 15. századi pontos sorsuk és leszármazásuk, mindazonáltal az Árpád- és Anjou-korból ismert okleveles források ismeretében ezek már csak adalékkul szolgálhatnak a most közölt adatokhoz.

Függelék: leszármazási jegyzék

1. Az első nemzedékek az ágakra szakadás előtt¹²¹

1.1. (I.) Smaragd (1166–1169)

1.1.1. Egyed (1215)¹²² ∞ Pena; 1215: VR 202.

1.1.2. Pál (?)¹²³ (1222 – a nemzetséghez tartozását forrásadat igazolja, azonban apja neve nem ismert, életideje alapján soroltam [I.] Smaragd fiainak nemzedékéhez): 1222: VR 282.

1.1.3. (II.) Smaragd (1205–1222): udvarispán (1205–1206), erdélyi vajda (1206), bihari (1208–1209), szolnoki (1213), pozsonyi (1214–1222), bácsi ispán (1222) (*Zsoldos* A.: Archontológia i. m. 352.)

1.1.3.1. (III.) Smaragd (1244–1265): alkancellár (1254–1258), kalocsai érsek (1257–1265, választott 1259-ig), ifj. királyi kancellár (1262–1264) (*Zsoldos* A.: Archontológia i. m. 352.)

1.1.3.2. (I.) Ajnárd (1244–1258): királynéi lovászmester és szolgagyőri ispán (1257–1258), valkói ispán (1244–1246) (*Zsoldos* A.: Archontológia i. m. 281.)

1.1.3.3. (I.) Gilét (1258–1266): tárnokispán (1258), királynéi pohárnokispán (1266) (*Zsoldos* A.: Archontológia i. m. 304.)

2. Ajnárdfiak¹²⁴

2.1. (I.) Ajnárd – ld. fentebb, 1.1.3.2.

2.1.1. (I.) János (1275–1310?)

2.1.2. (I.) Miklós (1275–1276?)¹²⁵

2.1.2.1. (II.) Ajnárd (1327–1349): nyitrai ispán (1329–1333) (*Engel* P.: Archontológia i. m. II. 138.)

2.1.2.1.1. Ferenc (1376–1380)

2.1.2.1.1.1. (V.) László (1399–1414): ∞ [Hosszúbácsi?] Katalin

2.1.2.1.1.1.1. (XI.) János (1416): DF 260346.

2.1.2.1.2. (VI.) János (1350–1383)

2.1.2.1.2.1. (VI.) Miklós (1399–1401)

2.1.2.2. (I.) László (1327–1351): nyitrai ispán (1326–1333) (*Engel* P.: Archontológia i. m. II. 138.)

2.1.2.2.1. (V.) Miklós (1351–1370)

2.1.2.2.1.1. (VII.) János (1371–1401)

2.1.2.3. Beke (†1327 e.)

2.1.2.3.1. (I.) Domonkos (1327–1362)

2.1.2.3.1.1. Tamás (1367–1380)

2.1.2.3.1.2. (V.) Smaragd (1367–1394 – meghalt 1398 e.: ZsO I. 5192. sz.)

2.1.2.4. Aglent (1327): Rátót nb. Porch István özvegye, budai apáca.

¹²¹ Vö. *Engel* P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem 1. tábla (Kükei, Atyai, Görögmezei)

¹²² *Engel* Pál genealógiai tábláin nem szerepel.

¹²³ *Engel* Pál genealógiai tábláin nem szerepel.

¹²⁴ Vö. *Engel* P.: Genealógia i. m. Smaragdus nem 1. tábla (Kükei, Atyai, Görögmezei)

¹²⁵ *Engel* Pál genealógiai táblájában az 1276-os utolsó említéssel kapcsolatban a Századok 1895-as évfolyamának 218. oldalára hivatkozik, azonban ez minden bizonnyal elírás eredménye, ugyanis a jelzett helyen Mátyás Flórián Szent István király kanonizációjáról szóló cikke található. A Századok 1893-as évfolyamában ugyanezen oldalszám Csánki Dezső fentebb már többször idézett, Ajnárdfiakról írott cikkére mutatna, azonban ott nincs szó 1276-os dátumról.

¹²⁰ Szeghalom – Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok. (Szerk. Miklya Jenő–Szabó Ferenc.) Szeghalom, 1979. 167–168. – A monda eredeti megjelenése: *Szeghalmi Gyula*: A Sebes-Körös regéje. *Szeghalom-vidéki Hírlap*, (1903. március 29.) [oldalszámozás nélkül]

2.1.3. (IV.) Smaragd (1275–1276?)¹²⁶

2.1.3.1. (II.) László (1332–1342)

2.1.3.1.1. (I.) István (1348)

2.1.3.2. [ismeretlen]

2.1.3.2.1. (II.) János (?)¹²⁷ (1362–1367)

2.1.3.2.2.1. (IV.) László (1362–1378)

2.1.3.2.2.1.1. (VII.) Miklós (1399–1404)

2.1.3.2.2.1.2. (IX.) János (1399)

3. *Gilétfiek*¹²⁸

3.1. (I.) Gilét – ld. fentebb, 1.1.3.3.

3.1.1. (II.) Miklós (1314–1330): ∞ Nekcsei Klára; somogyi ispán (1319–1324) (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 86.)

3.1.1.2. (II.) Erzsébet (1358): nyúlzigeti apáca

3.1.1.3. leány (1358): ∞ Ostfi Domokos bán

3.1.2. Imre (1333–1335)

3.1.2.1. (III.) Gilét (1349–1373)

3.1.2.2. Péter (1349–1373)

3.1.2.2.1. (II.) István (1421)

3.1.2.2.2. György (1421 e.)

3.1.2.2.2.1. Ulrik (1421)

3.1.2.3. (IV.) Miklós (1349–1373)

3.1.2.4. (V.) János (1349–1373)

3.1.2.5. leány (1373 e.): ∞ Szencsei Tibold fia Lőkös

3.1.3. (II.) Gilét (?) (1302–1308)

3.1.3.1. (III.) János (1317–64): turóci (1339–1350), fejei és tolnai (1362–1364) ispán (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 265.)

3.1.3.1.1. Mária (1348)

3.1.3.1.2. (I.) Erzsébet (1348)

3.1.3.2. (III.) Miklós ([1329/1335?]-1336–1356): nádor (1342–1356), turóci (1339–1342), bihari és trencséni (1342–1356), honti (1346–1350), nyitrai (1350–1356), nógrádi (1350–1354), fejei és tolnai (1354–1356) ispán (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 265.)

3.1.3.2.1. (II.) Domonkos (1350–1374): honti ispán (1350–1371?) (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 265.)

3.1.3.2.1.1. (VIII.) János (1392–1404)

3.1.3.2.1.2. (VIII.) Miklós¹²⁹ (1375): nyitrai ispán (DL 83344.; *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 160.)

3.1.3.2.2. András (1363): nógrádi ispán (1356–1365)¹³⁰

3.1.3.2.3. (III.) László (1343–1371/1372): császári prépost, kápolnaispán (1351–1358), veszprémi püspök és királynéi kancellár (1358–1371/1372), királyi alkancellár (1367–1371) (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 265.)

3.1.3.2.4. (IV.) János (1348–1382): ∞ Atkari Kompolt leánya; székyispán (1356–1360), királyi tárnokmester (1360–1371, 1372–1376), nógrádi (1354–1356, 1372–1376), veszprémi (1360–1371) és zalai (1360–1363, 1366–1369) ispán (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 265.)

3.1.3.2.4.1. (X.) János (?) (1401)

3.1.3.2.4.1.1. Simon ([1392?]-1401–1419): ∞ 1. [ismeretlen], 2.: Katalin; 1447-ben már halott

3.1.3.2.4.1.1.1. Pál (1447–1448)

3.1.3.2.4.1.1.1.1. Katalin (1448)

3.1.3.2.4.1.1.1.2. Juszta (1448)

3.1.3.2.4.1.1.2. Ilka (1447): Simon egyetlen gyermeke annak első feleségétől, ∞ szenttamási Boróti Oszvald (Osvát)

3.1.3.2.4.1.1.3. (II.) Anna (1447)

3.1.3.2.4.2. (I.) Anna (1390): ∞ Telegdi Miklós

3.1.3.2.4.3. (II.) Klára (1401–09): ∞ Csetneki Mihály

3.1.3.2.5. (I.) Klára (1351–1406): ∞ Kont Miklós nádor

4. *A nemzetséggel valószínűleg nem rokon, felvidéki Smaragdok*

4.1. kaszai János (+1272; *Keglevich K.*: Garamszentbenedeki konvent i. m. 2008. 248–249.)

4.1.1. Smaragd (+1272; *Keglevich K.*: Garamszentbenedeki konvent i. m. 2008. 248–249.)

4.1.1.1. Ádám (kaszai János fia: Smaragd fia?)

4.1.1.1.1. Smaragd (1286; *C. Tóth N.*: Hatalmaskodás i. m. 37–38.)

4.1.1.1.2. András (1380; *Fekete Nagy A.*: Trencsén megye i. m. 319.)

4.1.1.1.2.1. leány (l. Zsámbokrét)

4.1.1.1.2.1. Zsámbokrét Péter (1380; *Fekete Nagy A.*: Trencsén megye i. m. 319.)

¹²⁶ L. az előző jz.

¹²⁷ Engel Pálnál (IV.) Smaragd fia (II.) László fivére: a források nem tisztázák kettejük rokonsági fokát, említésük évköre alapján pedig valószínűbb, hogy János inkább unokaöccse lehetett (II.) Lászlónak.

¹²⁸ Vö. *Engel P.*: Genealógia i. m. Smaragdus nem 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki)

¹²⁹ Engel Pál másutt kérdőjelesen Vezsenyi Domonkos fiaként azonosítja (Archontológia i. m. I. 160.)

¹³⁰ Engel Pál 1356–1365 között jelzi nógrádi ispánként, de 1356-os említését nem adatozza (Archontológia i. m. I. 157., II. 265.)